

Налоги, сборы и пошлины. СПб., 1891. 6. Уголовный кодекс РСФСР с пометками систематизированными материалами. М., 1925. 7. Вестник финансов. 1924. № 78. 8. Закон України «Про державну податкову адміністрацію» // ВВР України 1991. №6. Ст.37.

Надійшла до редакції 15.03.02

А.В. Козакова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Рівноправність є основною умовою демократії. Будь-яке суспільство, що пропонує собі демократичним, мусить забезпечити надання рівних можливостей кожному із своїх членів. Воно повинно поважати честь і гідність кожної жінки і кожного чоловіка, так само як і права усіх та кожного – чоловіка та жінки – на самореалізацію. Рівноправність між жінками і чоловіками *de jure* та *de facto* є не лише умовою соціальної справедливості та справжньої демократії, для функціонування якої вона необхідна; рівноправність варто розглядати також з позицій ефективної реалізації прав людей – жінок і чоловіків.

Політика рівноправності є підсумковим добутком політичних умов та політичної волі кожного уряду. Це означає, що не існує єдиного державного механізму, який би міг бути використаний за будь-яких обставин. Кожне суспільство, яке претендує називатися демократичним, повинно негайно запропонувати рівні можливості усім своїм членам, жінкам та чоловікам. Таке усвідомлення значно сприяє перенесенню питання про рівність чоловіків і жінок з маргітальної зони політичних дебатів на передній план сьогодишньої політики в Україні.

Перешкоди для досягнення ефективної рівноправності жінок та чоловіків мають в основі передусім економічну природу, що виявляється у фемінізації безробіття попри високий рівень підготовки та освіти жінок, а також у специфічних проблемах жінок в сільській місцевості. Перехідний період, у якому зараз перебуває українське суспільство, виявив порожнечу, що є наслідком зникнення старих структур, розбудованих на засадах формальної рівноправності. Така порожнеча помітна на всіх рівнях суспільства і безпосередньо впливає на становище жінок.

Нова перспектива рівноправності як основне право та вимога справжньої демократії є основною суспільною цінністю, політичні наслідки якої повинні сприйматись на всіх рівнях. Для побудови в українському суспільстві реальної демократії основним завданням є інформування громадян, як жінок, так і чоловіків, про їх права. Дана стаття має за мету з точки зору гендерного підходу висвітлити найактуальніші проблеми сьогодення, вирішення яких сприятиме побудові демократичного суспільства та забезпечить основи рівних прав жінок і чоловіків в Україні.

Демократичне суспільство було і залишається найоптимальнішою формою устрою для значної частини людства. У 1863 р. Авраам Лінкольн дав влучне визначення демократії як змісту державного устрою: «демократія – це правління народу через народ для народу». Нерівність між чоловіком і жінкою є одним з прадавніх типів нерівності. І в наш час статус жінки має значні обмеження у порівнянні зі статусом чоловіка в різних сферах суспільного життя, зокрема, можливості трудової зайнятості, отримання власності, прибутків та ін. Навіть у розвинутих демократичних суспільствах жінки часто наражаються на неви-

знання рівності їх інтелектуальних, професійних якостей та здібностей. Ця ситуація виявляється тим чіткіше, чим вищого рівня прагне здобути жінка у власній професійній або суспільній діяльності.

Жінки складають 54% населення України (2002 рік), й без їх рівноправної участі в житті власної країни не можлива побудова демократичного суспільства. Україна ратифікувала Конвенцію ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» у 1980 р. [1], і тим самим взяла на себе зобов'язання забезпечувати рівне для чоловіків і жінок право користуватися усіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами.

Ст.24 Конституція України закріплює рівність прав чоловіків і жінок у всіх головних сферах життєдіяльності людини [2]. У законодавстві України не існує прямих суперечностей Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок», і в плані законодавчого забезпечення рівноправного становища жінок Україна не поступається світовій спільноті. Проте, між статтями законодавства про статеву рівноправність та реальним досвідом існують значні розбіжності.

Розбіжності у законодавстві ми можемо бачити у негативних процесах, пов'язаних з трансформацією українського суспільства (падіння виробництва й відповідно рівня заробітної плати, зростання безробіття, скорочення асигнувань на соціальні програми затримки з вишлатою заробітної плати, руйнування служб побуту та системи дошкільних дитячих установ, закладів освіти, культури спорту), які об'єктивно ускладнюють становище жінок і особливо погіршують їхні позиції на ринку праці.

Ці обставини закономірно позначаються на соціально-психологічному самопочутті жінок. Дані соціологічних опитувань свідчать, що 2/3 жінок добре знайомі з почуттям психологічної перенапруги та незадоволення життям (за результатами дослідження «Жінки України: соціальний портрет», проведеного УКР НДД проблем молоді та центром «Соціальний моніторинг» у 1999 р.). Жінки з тривогою думають про своє майбутнє та майбутнє своїх дітей, найбільше ликає жінок перспектива зростання цін (71% жінок), підвищення рівня злочинності – (70%), безробіття (60%).

Слід особливо врахувати те, що на сімейно-побутовому рівні саме жінці доводиться докладати величезних зусиль, щоб звести кінці з кінцями у сімейному господарюванні в ситуації стрімкого падіння життєвого рівня більшості населення України, саме на її плечі лягає основна відповідальність за здоров'я та виховання дітей.

Проблеми, пов'язані з поліпшенням становища жінок в українському суспільстві і забезпеченням рівних можливостей для них у порівнянні з чоловіками можуть бути стисло подані наступним чином.

У сфері праці особливе занепокоєння викликає таке явище, як безробіття серед жінок, жінкам України традиційно властивий високий рівень орієнтації на трудову діяльність протягом практично всього свого життя. Жінки прагнуть працювати не менше ніж чоловіки, а в окремих групах (до 20 років, 35–49 років та 60–64 роки) спостерігається навіть більш активна економічна діяльність жінок [3]. Незважаючи на те, що вони йдуть на пенсію на 5 років раніше від чоло-

віків, питома вага жінок у складі сукупної робочої сили України впродовж останніх принаймні 30 років перевищує 50%. Цьому сприяє, звичайно, важливість заробітку жінки для сімейного бюджету. Не менш значущим є її світогляд, а також високий освітній рівень українського жіноцтва. За офіційними статистичними даними, вищу або середню спеціальну освіту в Україні мають 43% працюючих жінок і лише 35% чоловіків. Незважаючи на такий стан справ, звільняють з роботи, в першу чергу жінок.

Проблеми гендерної дискримінації також проявляються і у сфері підприємництва та бізнесу, де вкрай неохоче приймають жінок до своїх лав. Дуже мало їх серед власників будь-яких підприємств, навіть у сфері малого бізнесу. З достатньою певністю можна стверджувати, що бізнес в Україні – «чоловічий». Жінки у ньому перебувають переважно на вторинних ролях.

Незважаючи на те, що в молодих вікових категоріях (до 35 років) жінки більше освічені ніж чоловіки, серед тих, хто підвищує свій рівень, жінок (особливо сімейних) значно менше. Але ж саме перепідготовка та підвищення кваліфікації є тим шляхом, примусом яким жінки можуть позбутися казки фізичної та шкідливої за умовами праці на користь більш сприятливої для жінок кваліфікованої роботи та тієї, що вище оплачується. Жінки, особливо ті, які змушені самостійно виховувати дітей, переважають серед тих верств населення, що мають найнижчі прибутки.

Ще одним з проявів нерівності жінок у сфері праці є слабке, недостатнє залучення жінок з високим рівнем освіти і лідерськими здібностями до керівної діяльності. Загальна структура зайнятості жінок має форму піраміди: чим вищим є соціальний статус посади, тим менше жінок, які таку посаду обіймають. Але останнім часом українські жінки з'явилися на посадах міністрів, жінки в країні працюють заступницями міністрів, присутні жінки й серед членів Конституційного суду України.

Взагалі Конституція України юридично проголошує рівні права чоловіка та жінки на право, на вибір професії, професійну підготовку та заробітну плату. Але криза в економіці, закриття великої кількості підприємств, несвоєчасна виплата заробітної плати, падіння рівня життя у більшій частині населення країни загострює проблему становища жінки на ринку праці в Україні. Тому законотвора діяльність держави у сфері зайнятості та праці має бути спрямована на формування антидискримінаційного правового механізму забезпечення рівних можливостей під час найму на роботу, анулювання трудового договору, скорочення платів, прохування по службі, під час організації власної підприємницької справи тощо.

Складовими такого механізму можна назвати наступні заходи:

- різноманітні форми державної підтримки тих галузей виробництва, де зайняті саме жінки;
- актуальніший розвиток малого бізнесу, у тому числі й такого бізнесу, як сімейний;
- створення системи кредитування для жінок, які мають намір розпочати власну справу.

Реалізація запропонованих заходів не лише допоможе жінкам здобути стабільні джерела існування для себе і для своїх дітей, але й дозволить державі повною мірою використовувати можливості жіночих трудових ресурсів.

Наступною сферою можна назвати суспільно-політичне життя. Проблеми політичного життя розглядаються в багатьох міжнародних документах з прав людини. Першим міжнародним документом, який проголосив про політичні права жінки, які повинні користуватися загальною повагою, що вони притаманні жінці у такій мірі, у якій вони притаманні будь-якій людині взагалі, була Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст.21) [4]. На розвиток її положень було прийнято Конвенцію про політичні права жінок. Відповідно до конвенції, жінкам належить право голосувати на усіх виборах нарівні з чоловіками умовах, без жодної дискримінації, в усі встановлені національним законодавством установи, що потребують прямокандидатських виборів (ст.2). У ст.3 Конвенції проголошується право жінок на рівних із чоловіками умовах займати посади на державній службі і виконувати всі суспільно-державні функції, установлені національним законодавством. Саме реалізація цього права забезпечує жінці можливість брати участь в управлінні державою на всіх рівнях. Питання політичних прав жінок та їх рівноправності з чоловіками в політичній сфері регламентується також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Таким чином сформована достатня правова база, яка гарантує жінкам рівні права з чоловіками у сфері політики, але проблема на сучасному етапі полягає не стільки в юридичному проголошенні рівноправності в політичній сфері, а й у фактичному втіленні положень міжнародних документів у життя.

Так, у більшості випадків, у країнах з перехідною економікою спостерігається зменшення кількості жінок на виборних посадах усіх рівнів, особливо на найвищому. Так, в Україні, у Верховній Раді XIV скликання – жінки обіймають 35 з 450 депутатських місць (у минулій було 17). Тільки одна жінка – посол, одна – міністр. За даними Державного комітету статистики України станом на 1 січня 1997 року в Україні було 62390 державних службовців. Серед них 32261 чоловіків та 30129 жінок. Але серед керівників, які мають посадові категорії першого ступеня, тобто вищого ешелону влади – всього 185 чоловіків та 10 жінок (із 195 осіб), серед керівників 2 ступеня – 568 чоловіків та 48 жінок (з 616 осіб), і чим нижче ступінь до шостого рангу, тим більшою є кількість жінок, а на інших нижчих ступенях їх кількість перевищує кількість чоловіків. Забезпечення формування резерву кадрів для органів виконавчої влади, збалансованого за статями, є важливою складовою частиною формування цивілізованої політики в Україні. Недостатнє представництво жінок на керівних посадах не дає їм змоги реально впливати на процес прийняття рішень і активно брати участь у їх реалізації, служить гальмом у вирішенні багатьох соціально-економічних проблем, підвищення статусу жінок у суспільстві [4].

Недостатня репрезентованість жінок у вищих ешелонах влади позбавляє їх можливостей впливати на прийняття рішення щодо визначення як стратегічних напрямків діяльності українського суспільства, так і конкретних заходів соціально-економічної політики уряду. Хоча останнім часом жіночий рух в Україні бурхливо розвивається (виникли такі організації, як «Жіноча громада»,

«Сюз українко»; «Спілка жінок України», міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла-Страда – Україна». «Центр роботи з жінками» у Києві, жіночий інформаційно-реабілітаційний центр «Любомира» у Київ, Центр розвитку сім'ї у Києві, Центр «Жінка для жінки» у Дніпропетровську, Благодійна організація «Любов і милосердя» в Івано-Франківську, Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи» у Львові, громадська організація «Правозахисне товариство «Співдружність» в Одесі), він усе ще не набув масового характеру. Відбувається певне зростання самосвідомості жінок, усвідомлення того факту, що без участі у прийнятті рішень на найвишому рівні жінки не зможуть полішити власного становища. Цьому сприяє й політизація жіночої свідомості внаслідок реформаційних процесів в Україні. За даними соціальних досліджень, 71% українських жінок цікавляться політикою, слідуєть за головними подіями в державі. Це спростовує стереотипи про аполітичність жінок та їхню політичну неграмотність.

Залишається слабкою поінформованість населення щодо головних причин існування переходу на шляху прохвіти з питань рівноправності жінок та чоловіків. У засобах масової інформації продовжують існувати застарілі стереотипи жінки та чоловіка, які здійснюють негативний вплив на досягнення рівноправності обох статей. У духовній сфері спостерігається явище патріархального ренесансу.

Наслідки тривалої бездіяльності, історично більш пізнього включення жінок у суспільне виробництво є причинами менш активної й плідної участі жінок у громадському житті.

Третьою сферою, яка потребує забезпечення різних прав чоловіка та жінки, можна назвати сферу сімейного життя.

Вкрай негативно позначається на здоров'ї та психологічному самопочутті жінки, а також на її можливостях професійного вдосконалення перевантаженість жінки у сфері побутової праці в обслуговуванні сім'ї. В період тотальної бідності основної маси населення брак грошей змушує жінок збільшувати витрати часу на пошук дешевих продуктів та товарів. До того ж, внаслідок спаду виробництва в Україні різко зменшилась кількість підприємств сфери послуг. Усе це призводить до того, що крім праці у сфері народного господарства, жінка витрачає на домашню роботу 3 години на день у будні та 5–6 годин у вихідні дні.

Залишаються невирішеними питання узгодження сімейного життя з професійною діяльністю, для вирішення чого необхідно соціальні інфраструктури пристосувати до потреб жінки.

Законодавство України, включаючи Конституцію та Кодекс законів про працю, надає жінкам широке коло соціальних гарантій, пов'язаних з материнством та вихованням дитини. Жінкам надаються відпустки тривалістю 70 календарних днів до пологів та 56 (у випадках ненормальних пологів, або народження двох та більше дітей – 70) календарних днів після пологів, які обчислюються сумарно і надаються цілком незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. За бажанням частково оплачувані відпустки для догляду

за дитиною до досягненні нею віку двох років з виплатою за ці періоди допомоги за державним соціальним страхуванням.

Продовжує існувати нерациональний та нерівноправний розподіл сімейних обов'язків між членами родини, який часто призводить до зниження статусу жінки. З метою встановлення рівних прав між жінками й чоловіками та забезпечення рівних можливостей у вихованні дітей Кодекс законів про працю та Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» встановлюють, що відпустка для догляду за дитиною віком до 3 років надається не тільки матері, але й чоловіку – але тільки за її згодою.

Але саме тут можемо відзначити, що сама жінка, ще не повною мірою користується цим правом. Навіть у тому випадку, коли сім'я матеріально вигідно, щоб мати дитини продовжувала працювати, і є близькі родичі, а зокрема с батько, який може доглянути за дитиною, жінки вкрай рідко користуються цим правом, оскільки традиційно прийнято, щоб саме мати (крім екстраординарних випадків) доглядала за дитиною. Чоловіки з метою допомоги користуються цим правом епізодично, рідко коли їх допомога в догляді за дитиною має регулярний характер.

Підсумовуючи усе сказане вище, наголосимо, що демократичний устрій передбачає не патріархальні, а егалітарні принципи статевої взаємності. Суть останніх полягає у тому, що стосунки чоловіка та жінки не мають ґрунтуватися на принципах панування й підкорення, співіснування статей базується на принципах рівноправного партнерства, взаємовідповідальності в сім'ї та суспільстві. Без рівноправної участі жінок у житті суспільства та власної країни неможлива побудова демократичного суспільства.

Як показали перші кроки побудови демократичного суспільства в Україні, репрезентативна демократія ще не гарантує досягнення фактичної рівності чоловіка та жінки у суспільстві.

Таким чином, сучасний перехідний період характеризується глибокими соціальними змінами, які можуть надати жінкам можливість вийти на передній план та відігравати провідну роль у побудові нового демократичного суспільства, в основі якого перебуватимуть рівень життя та рівноправність статей. Важливо не втратити таку можливість.

Таким чином, в руці до справжнього рівноправ'я між чоловіками та жінками нам, жінкам України треба, щоб пройшов довгий час формування партнерських відносин на всіх рівнях функціонування суспільства. Самі перші кроки Україна вже зробила під час становлення нового демократичного суспільства, і саме воно вже налаштоване на нові кардинальні зміни.

Список літератури: 1. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 21 грудня 1979 р. 2. Права працюючих жінок в Україні. К., 1999. 3. Загальна декларація прав людини. 4. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. Х., 2001.

Надійшло до редакції 26.02.02